

پژوهشگاه مطالعات استراتژیک
RISS

Quarterly.risstudies.org

Article history:
Received 13 October 2024
Revised 05 December 2024
Accepted 12 December 2024
Published online 15 March 2025

Strategic Studies Quarterly

Volume 27, Issue 4, pp 7-39

P-ISSN: 1735-0272
E-ISSN: 2980-910X

Content Analysis of 'Religion and Life' Textbooks in Upper Secondary Education (Focusing on Cultural Components in the Individual and Social Dimensions)

Alireza Heydari Sedeh^{1*}, Mehdi Omani²

1. Farhangian University, Tehran, Iran.

2. Teacher Educational Assistance, Tehran, Iran.

Corresponding Author Email Address: A.heydari@cfu.ac.ir

Article Info Extended Abstract

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Heydari sedeh, A. R. and Omani, M. (2025). Content Analysis of 'Religion and Life' Textbooks in Upper Secondary Education (Focusing on Cultural Components in the Individual and Social Dimensions). Strategic Studies Quarterly, 27(4), 7-38. doi:

10.22034/SSQ.2025.493393.4223

© 2024 the authors. Published by Research Institute of Strategic Studies (RISS), Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

Introduction

In Iran's educational system, "Religion and Life" textbooks play a pivotal role in conveying cultural and religious values. Recognizing that a well-developed human capital is crucial for national progress and independence, it becomes essential to analyze these textbooks to determine how well they align with students' cultural needs. This study examines the cultural components featured in textbooks at the upper secondary education level, focusing on both individual and social dimensions. The aim is to identify the strengths and weaknesses in the content and to propose practical recommendations for improvement.

Methodology

This study adopts a descriptive-quantitative approach using content analysis. The sample comprises the "Religion and Life" textbooks for three grades (Grade 10: 168 pages, Grade 11: 240 pages, Grade 12: 176 pages). Data were gathered with a content analysis checklist that focused on key cultural components (such as hijab, responsibility, renunciation of extravagance, maintenance of kinship ties, loyalty, and self-respect). The collected data were then organized and analyzed using tables and charts.

Results

Overall, the cultural components are mentioned 318 times throughout the textbooks. Of these, 248 refer to the individual dimension, while only 70 pertain to the social one. Although the individual aspect is important, the social dimension is even more critical. This imbalance is evident, and there is a clear recommendation to bolster the social components in the textbooks.

The imbalance among specific components is also noticeable. The frequency of references to hijab is the highest, whereas the renunciation of extravagance is mentioned the least. While discussions on hijab are both timely and significant, the other components are equally important. Hence, it is recommended that a balanced representation of cultural components be established in textbooks for Grades 10, 11, and 12, with a view to progressively enhancing the underrepresented areas. For example, whereas Grade 10 shows the highest percentage for the hijab component (17.29%), Grade 11 records an extremely low percentage for the renunciation of extravagance (0.94%). This steep decline highlights a lack of balance and suggests insufficient attention to critical cultural issues.

Conclusion

The study underscores the need for equilibrium among cultural components in "Religion and Life" textbooks to fully address the comprehensive cultural needs of students. The findings reveal that while textbook authors have concentrated on individual aspects like hijab and self-respect, social elements—such as maintaining kinship ties and fostering responsibility—are unevenly covered, especially in higher grades. This content imbalance calls for a thorough revision of the textbooks to ensure that both individual and social dimensions are well represented.

Key recommendations include a comprehensive content review conducted with the participation of curriculum planning specialists and psychologists, a stronger emphasis on social components in upper-grade textbooks, the adoption of innovative teaching methods to enhance content impact, and a dynamic approach to addressing the evolving cultural needs of Iranian-Islamic society. Such reforms could significantly reinforce the role of these textbooks in cultivating a generation with a robust cultural identity and effective social skills.

Keywords: Cultural Components; Loyalty; Renunciation of Extravagance; Hijab; Responsibility; Education; Sociology.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

This study was approved by the Ethics Committee of Research Institute of Strategic Studies (RISS), Tehran, Iran.

Authors' Contributions

All authors equally contributed to preparing this article.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Funding Sources

This research received no external funding.

Quarterly.risstudies.org

تاریخچه مقاله

دریافت‌شده در تاریخ ۲۲ مهر ۱۴۰۳
اصلاح‌شده در تاریخ ۱۵ آذر ۱۴۰۳
پذیرفته‌شده در تاریخ ۲۲ آذر ۱۴۰۳
منتشرشده در تاریخ ۲۵ اسفند ۱۴۰۳

فصلنامه مطالعات راهبردی

دوره ۲۷، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۳، پیاپی ۱۰۶، صفحه ۷-۳۹

شاپای چاپی: ۱۷۳۵-۰۷۲۷
شاپای الکترونیکی: ۲۹۸۰-۹۱۰X

تحلیل محتوای کتب درسی دین و زندگی متوسطه دوم (با رویکرد توجه به مؤلفه‌های فرهنگی در بُعد فردی و اجتماعی)

علیرضا حیدری سده^۱ (id)، مهدی عمانی^۲ (id)

۱. گروه معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

۲. گروه آموزش متوسطه، آموزش و پرورش ارسن، اردبیل، ایران.

ایمیل نویسنده مسئول: A.heydari@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله پژوهشی/اصیل</p> <p>نحوه استناد به این مقاله: حیدری سه ده، علیرضا و عمانی، مهدی. (۱۴۰۳). تحلیل محتوای کتب درسی دین و زندگی متوسطه دوم (با رویکرد توجه به مؤلفه‌های فرهنگی در بُعد فردی و اجتماعی). فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۷(۴)، ۷-۳۸.</p> <p>doi: 10.220204/ssq.2025.493393.4223</p>	<p>مهم‌ترین عامل در پیشرفت هر جامعه و عدم وابستگی آن در تمامی عرصه‌ها به سایر جوامع، نیروی انسانی همان جامعه است. دانش‌آموزان به‌عنوان مهم‌ترین نیروی انسانی، اساس جامعه و آینده‌سازان کشور تلقی شده و عملکرد تحصیلی آن‌ها ارتباط مستقیمی با پیشرفت کشور متبوعشان دارند. یکی از مؤلفه‌های مؤثر در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان عامل فرهنگ است؛ به‌طوری که به هر اندازه سرمایه فرهنگی بیشتر باشد عملکرد تحصیلی آنها نیز بیشتر خواهد بود. از آن جایی که کتب درسی دین و زندگی متوسطه دوم اشاعه‌دهنده فرهنگ هستند، در این پژوهش به تحلیل محتوای این کتب با رویکرد توجه به مؤلفه‌های فرهنگی در بُعد فردی و اجتماعی می‌پردازیم. روش پژوهش، توصیفی و از نوع پژوهش کمی بوده و رویکرد پژوهش، کاربردی است. جامعه پژوهش، کتب دین و زندگی در دوره متوسطه دوم است: پایه اول (۱۶۸ صفحه)، پایه دوم (۲۴۰ صفحه) و پایه سوم (۱۷۶ صفحه). یافته‌های پژوهش حاکی است مؤلفان این کتب به بررسی حجاب‌شناسی، مسئولیت‌پذیری، نفی تجمل‌گرایی، صلح، وفای به‌عهده، حفظ عزت نفس پرداخته‌اند. تحقیقات نشان می‌دهد مؤلفان اهتمام ویژه‌ای به بررسی نیازهای فرهنگی در بُعد فردی داشته‌اند؛ این در حالی است که بُعد اجتماعی نیازهای فرهنگی نیز اهمیت زیادی دارد.</p> <p>واژگان کلیدی: مؤلفه‌های فرهنگی، آموزش و پرورش، جامعه‌شناسی، پوشش، وفای به عهد، نفی تجمل‌گرایی، مسئولیت‌پذیری.</p>

© ۱۴۰۳ حق نشر (کپی رایست) این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی به‌صورت گرفته است. (CC BY 4.0)

مقدمه

رشد روزافزون فناوری‌ها و گسترش وسایل ارتباطی، رقابت در تمامی عرصه‌های علمی را سبب شده و چون زمینه‌ساز و بستر تمامی پیشرفت‌های علمی، معلول تلاش‌های نهادهای آموزشی است، آموزش و پرورش به عنوان اصلی‌ترین عامل پیشرفت و موفقیت در رقابت‌های علمی بوده و کتب درسی نیز به‌عنوان مهم‌ترین و کارآمدترین ابزار اثربخش در این زمینه محسوب می‌شوند؛ براین اساس، مؤلفان در تلاش هستند تا محتوای درسی کتب مدارس را براساس تأثیرگذارترین مؤلفه‌ها تألیف و تدوین کرده و در اختیار نهادهای آموزشی و بالأخص معلمان قرار دهند. یکی از مؤلفه‌های اصلی در این زمینه، مؤلفه فرهنگی است.

مؤلفه‌های فرهنگی، پایه و اساس رشد معنوی جوامع بوده و نقش مهمی در روند توسعه (عمانی و همکاران، ۱۴۰۱) و ارتقای عرصه‌های مختلف علمی و عملی (مونسان و همکاران، ۱۳۹۶) و تکامل فرهنگ و اخلاق داشته و همچنین، عامل اصلی انتقال فرهنگ و پیشرفت جوامع می‌باشند (ابطحی و همکاران، ۱۴۰۲). در حقیقت، این مؤلفه‌ها مفاهیم فراگیری هستند (Trung & Van, 2020) که به عنوان شخصیت فرد یا اجتماع تعریف شده (Stenishcheva, 2021) و به‌عنوان باور مشترک جهانیان بر عملکرد آنها تأثیر (Weber & Martensen, 2021) گذاشته و مدیریت بهینه سرمایه‌های انسانی را نیز سبب می‌شوند (بازدار قمچی قیه و فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۹). با توجه به اینکه توسعه و تکامل فرهنگی، اساس توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است (پناهی، ۱۳۹۴) و این توسعه و تکامل بدون مؤلفه‌های فرهنگی امکان‌پذیر نیست، فهم و شناخت این مفاهیم در سرنوشت ملت‌ها از اهمیت فراوانی برخوردار است (گراوند و پروانه، ۱۳۹۷)؛ در واقع، این مفاهیم و نیازمندی‌ها در کتب درسی دانش‌آموزان که مهم‌ترین ابزار و وسیله آموزشی هستند، گنجانده می‌شود (Encik & et all, 2023). به‌همین دلیل، مؤلفان و ناشران در تلاش هستند تا کتب درسی را بر حسب نیازهای دانش‌آموزان و جامعه، تدوین و در اختیار معلمان قرار دهند (علوی‌پور و همکاران، ۱۴۰۲) و چون معلمی عرصه‌ای برای انسان‌سازی و ایجاد رفتارهای متعادل و مطلوب است (سید کلان و همکاران، ۱۳۹۶)؛ بنابراین با استفاده از این مؤلفه‌ها و با تدوین برنامه درسی مناسب تمام تلاش خود را در جهت نفع رشد و توسعه فرد و جامعه به کار گرفته (سید کلان و همکاران، ۱۳۹۸) و برای رفع آنها برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تری انجام (شجاعی و عوض‌زاده، ۱۴۰۱) و به‌واسطه سازماندهی و تلاش مستمر و پی‌درپی (Handoyo, 2007) و همچنین تجزیه و تحلیل سعی در حصول نتیجه مثبتی

را دارند (Rias, 2018). با وجود این و با تمامی تلاش‌های مداوم آنها، در برخی از مواقع نتایج مفید نیست و آن هم به دلیل ناهماهنگی و نداشتن ارتباط در مؤلفه‌های کتب درسی است. پژوهش حاضر به دنبال تحلیل و تجزیه محتوای کتب درسی دین و زندگی پایه‌های اول، دوم و سوم دوره متوسطه دوم با رویکرد توجه به مؤلفه‌های فرهنگی در دو بُعد فردی و اجتماعی است. برای این منظور و برای آشناسازی مخاطبان پژوهش، به ترتیب، به مفهوم‌شناسی متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش، شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی در دو بُعد فردی و اجتماعی و کدگذاری آنها و در نهایت، بررسی، تجزیه و تحلیل داده‌ها خواهیم پرداخت.

الف) مبانی نظری پژوهش

در این قسمت از پژوهش به مرور سوابق مطالعاتی، نوآوری‌های پژوهش و همچنین مفهوم‌شناسی متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش خواهیم پرداخت:

۱. مرور سوابق مطالعاتی و نوآوری‌های پژوهش

موضوع پژوهش حاضر به طور مستقل و جامع در منابع پژوهشی مورد بحث قرار نگرفته، اما در خصوص مسائل فرعی آن، پژوهش‌هایی انجام گرفته و در قالب مقاله‌های علمی، به رشته تحریر در آمده است. در این بخش از پژوهش، به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

۱-۱. سوابق خارجی

الویا نوراحما ایکاسیوی و بارلی برام^۱ (۲۰۲۲)، در مقاله خود با عنوان «کتاب‌های درسی انگلیسی دبیرستان و جنبه‌های مذهبی آن»^۲ بعد از مفهوم‌شناسی، به بررسی و تحلیل پیشینه مذاهب و فرهنگ آن کشور بدون شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی آن پرداخته‌اند؛ این در حالی است که هر فرهنگی برگرفته از مؤلفه‌هایش می‌باشد.

ریزکی رومدانی^۳ (۲۰۲۱)، در مقاله خود با عنوان «تحلیل محتوای فرهنگی کتاب زبان انگلیسی دبیرستان»^۴ صرفاً به روش تدریس و یاددهی فرهنگ از سوی معلم و با استفاده از

1. Alvia Nurrahma Ekasiwi and Barli Bram

2. Senior High School English Textbooks and Religious Aspects

3. Rizky Romdania

4. A Cultural Content Analysis of English Textbook for High School

ابزارهای رسانه‌ای و دیجیتالی پرداخته است؛ این درحالی است که تحلیل فرهنگی کتب بدون شناسایی مؤلفه‌های آن امکان‌پذیر نیست.

سیتی سودارتینی سوگیرین و لوسی نورحیاتی سوچیاتی^۱ (۲۰۲۰)، در مقاله خود با عنوان «بررسی ادغام فرهنگی در کتب درسی انگلیسی مدارس»^۲ بعد از مفهوم‌شناسی فقط به نحوه ادغام فرهنگ‌های مختلف پرداخته و در رابطه با اینکه چه فرهنگ‌هایی می‌توانند مفید و مؤثر باشند، سخنی به میان نیاورده‌اند؛ این در حالی است که ادغام فرهنگ‌های مختلف بدون شناسایی مؤلفه‌های آن امری تقریباً محال و نشدنی است.

ایون سونگ نا و هی وون لی^۳ (۲۰۱۹)، در مقاله خود با عنوان «تحلیل کتب درسی انگلیسی دبیرستان با رویکرد فرایندی»^۴ بعد از مفهوم‌شناسی متغیرهای وابسته و مستقل پژوهش، کتب درسی را صرفاً براساس رویکرد فرایندی تحلیل و بررسی کرده‌اند؛ این درحالی است که شناسایی مؤلفه‌ها مهم‌ترین بخش از تحلیل کتب درسی را به خود اختصاص می‌دهد.

۲-۱. سوابق داخلی

سودابه گل محمدنیا (۱۴۰۲)، در مقاله خود با عنوان «تحلیل محتوای دین و زندگی پایه سوم متوسطه دوم»، با تحلیل محتوای منبع مورد نظر به این نتیجه دست یافته که مؤلفه‌های این کتاب، توانایی آموزش تحلیل و بررسی، تفکر، انگیزه‌دهی و قدرت پژوهندگی و قدرت حل مسئله را نداشته و دانش‌آموزان را بیشتر سردرگم می‌کند. با اینکه نویسنده محترم، کتاب دین و زندگی را به صورت کلی بررسی کرده، ولی با این حال، هیچ سخنی از مؤلفه‌های فرهنگی به میان نیاورده است.

محمدعلی فاطمی‌نیا و مهدی نورالهی (۱۴۰۱)، در مقاله خود با عنوان «تحلیل محتوای کتب درسی متوسطه اول از منظر منافع ملی»، بعد از بررسی‌های متعدد از منظر منافع ملی، پنج مؤلفه شناسایی کرده‌اند که از بین آن مؤلفه‌ها منافع ایدئولوژیک بیشترین تأثیر را بر منافع ملی می‌گذارد. هرچند مؤلفه‌های فرهنگی در بُعد اجتماعی نیز یکی از ابعاد تأثیرگذار بر فرهنگ ملی است، ولی با این حال، نویسندگان پژوهش حاضر، در این رابطه، تحلیلی انجام نداده‌اند.

1. Sugirin, Siti Sudartini, Suciati, Lusi Nurhayati

2. A Study on Cultural Integration in the English Textbooks for Schools

3. Eon-sung Na and Hye-won Lee

4. The Analysis of Writing Tasks in High School English Textbooks: A Process-Genre Based Approach

فاطمه محمودی سردره و همکاران (۱۴۰۰)، در مقاله خود با عنوان «شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ سازمانی مدارس اثربخش دوره متوسطه»، شاخص ارتباطات و تعاملات فرهنگی بین دانش‌آموزان و شاخص احترام به شخصیت انسان‌ها را به عنوان مهم‌ترین و مؤثرترین شاخص شناسایی کرده‌اند، ولی با اینکه مؤلفه‌های فرهنگی در بُعد اجتماعی یکی از تأثیرگذارترین مؤلفه‌هاست، به آن نپرداخته‌اند.

مرتضی بازدار قمچی قیه و آرمین ایزدی ثمرین (۱۳۹۹)، در مقاله خود تحت عنوان «تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از منظر ترویج هویت ایرانی و اسلامی»، بعد از مفهوم‌شناسی متغیرهای وابسته و متغیر پژوهش، به این نتیجه رسیده‌اند که شاخص هدف فرهنگ از شاخص‌های راهبردی هویت ایرانی و اسلامی تلقی می‌شوند؛ این در حالی است که مؤلفه‌های فرهنگی مهم‌ترین نقش را در ترویج هویت ایرانی دارند، ولی با این حال در این باره نظری نداده‌اند.

مرتضی بازدار قمچی قیه و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله خود تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، بعد از مفهوم‌شناسی متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش، نسبت به شناسایی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که مؤلفه روحیه کار جمعی بیشترین فراوانی و بیشترین تأثیر را از بین مؤلفه‌های شناسایی شده دارند. با وجود اینکه مؤلفه‌های فرهنگی یکی از شاخص‌ترین مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی محسوب می‌شود، ولی نویسندگان در این باره سخنی به میان نیاورده‌اند.

فاطمه عابدی و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله خود با عنوان «تحلیل محتوای کتاب دین و زندگی دوره متوسطه با تأکید بر شاخص‌های تربیتی در برنامه درسی ملی»، محتوای کتاب دین و زندگی دوره متوسطه را براساس شاخص‌های تربیتی در برنامه درسی ملی بررسی کرده و به این نتیجه دست یافته‌اند که مؤلفان این کتب، بر شناخت اصول اساسی و فروع دین تأکید فراوانی داشته و به بحث‌گرایی‌ها و تمایلات و عمل به فرمان‌ها و همچنین مؤلفه‌های فرهنگی توجه خاصی نکرده‌اند.

رضا وفایی و مهدی سبحانی‌نژاد (۱۳۹۴)، در مقاله خود با عنوان «مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی»، محتوای تمامی کتب درسی متوسطه دوره دوم را با رویکرد آموزش چندفرهنگی بررسی کرده‌اند. آنها ضمن مفهوم‌شناسی آموزش

چندفرهنگی، صرفاً به شناسایی مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی پرداخته و از پرداختن به شناسایی سایر مؤلفه‌های فرهنگی در ابعاد فردی و اجتماعی خودداری کرده‌اند. بعد از بررسی‌های متعدد پژوهش‌های پیشین، مشخص گردید که پژوهش‌های انجام‌گرفته بیشتر در رابطه با مفهوم‌شناسی مؤلفه‌ها بوده و سپس به شناسایی مؤلفه‌ها پرداخته‌اند و این همان نقطه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های صورت گرفته می‌باشد. چون در پژوهش حاضر علاوه بر مفهوم‌شناسی و شناسایی مؤلفه و ارزش‌گذاری آنها به مزایا و معایب آنها نیز اشاره می‌شود. علاوه بر همه اینها در این پژوهش، بعد از شناسایی ابعاد فردی به شناسایی ابعاد اجتماعی نیز پرداخته می‌شود.

ب) مفهوم‌شناسی

در این قسمت از پژوهش، در جهت آشناسازی مخاطبان، به مفهوم‌شناسی متغیرهای وابسته و مستقل پژوهش می‌پردازیم:

۱. فرهنگ

فرهنگ، اصطلاحی مهم برای تعریف در جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم سیاسی، مردم‌شناسی، تجارت بین‌المللی و مطالعات متقابل فرهنگی بوده (Lebron, 2013) و در جهت انسان‌شناسی بسیار مهم می‌باشد (Merz, 2021). در مفهوم ساده‌تر، برنامه‌ریزی جمعی و ذهنی اعضای یک سازمان، گروه و دسته‌ای از افراد که آنها را از یکدیگر متمایز می‌کند، «فرهنگ» گفته می‌شود (Hofstede, 2011) که شامل زبان، عقاید، باورها، آداب و رسوم، کدها، نهادها، ابزارها، فنون، آثار هنری، آیین‌ها و مراسم، (Leslie, 2020) عوامل ذهنی و اکتسابی است (Espin- Leon & et al., 2020). این باورها و آداب و رسوم برای مدتی طولانی وجود داشته و بر نگرش‌ها و رفتار افراد (Yafang, 2011) و نحوه ارتباط، تعامل و رویکرد آنها تأثیر گذاشته (Colbert, 2010) و جامعه را شکل می‌دهد (Tiruvalla, 2020). هر جامعه‌ای نیازمند توسعه بوده (Causadias, 2020) و این توسعه با فرهنگ به‌دست می‌آید (Marana, 2010).

۲. مؤلفه‌های فرهنگی

عناصر یا اجزای تشکیل‌دهنده یک چیز یا یک شیء را «مؤلفه»‌های آن چیز می‌گویند (Shilts, 2007)؛ به عبارت دیگر، مؤلفه‌ها اجزای شکل‌دهنده سیستم یا مجموعه‌ای بزرگ می‌باشند

(Westrum, 2004) که با در کنار هم قرار گرفتنشان، آن مجموعه بزرگ را تشکیل می‌دهند (Louis, 2021). با این اوصاف، عناصر و اجزای تشکیل دهنده فرهنگ در هر جامعه‌ای، مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ در همان جامعه می‌باشند (Tharp, 2020)؛ به عبارت ساده‌تر، هیچ فرهنگی بدون مؤلفه‌های سازنده‌اش به وجود نمی‌آید (Patterson, 2014) و چون هیچ عنصری بدون مؤلفه‌ها و اجزای سازنده‌اش تجزیه و تحلیل نمی‌شود (Valenzuela, 2023)، بنابراین، شناسایی فرهنگ جوامع بدون شناخت مؤلفه‌هایش امکان‌پذیر نمی‌باشد (Geertz, 1973) و بهمین دلیل، شناسایی مؤلفه‌های پژوهش از اهمیت فراوانی برخوردار است.

ج) روش پژوهش

این پژوهش با ماهیت کاربردی و رویکرد کمی انجام شده است. روش پژوهش به صورت تحلیل محتوای مقوله‌ای و واحد تحلیل نیز تمامی متن کتب درسی دین و زندگی متوسطه دوم است. تحلیل محتوا یکی از روش‌های جدید در تحقیقات اجتماعی بوده (نظری و مختاری، ۱۳۸۸) و تحلیل محتوای مقوله‌ای نیز از معروف‌ترین روش‌های تحلیل محتواست که در آن، به الگوها و مضامین مورد تحلیل، به صورت مستقیم در متن اشاره شده است (نیک‌پناه، ۱۴۰۱). با توجه به اینکه محور کار این پژوهش بررسی متون دین و زندگی با رویکرد مؤلفه‌های فرهنگی در ابعاد فردی و اجتماعی است، مؤلفه‌های مورد نظر شناسایی و سپس براساس شاخص آمار توصیفی تجزیه و تحلیل خواهند شد. برای نتیجه‌گیری نیز لازم است مؤلفه‌ها به صورت پیوسته، مرتب و منسجم مورد تحلیل و بررسی قرار گیرند.

د) یافته‌های پژوهش

این پژوهش شامل تحلیل کمی و کیفی کتب درسی دین و زندگی پایه‌های اول، دوم و سوم دوره متوسطه دوم با رویکرد توجه به مؤلفه‌های فرهنگی در دو بُعد فردی و اجتماعی است. در ابتدا کدهای انتخابی، محوری و نیز کدهای باز آنها شناسایی و در جدول ۱ آورده شده است؛ سپس طبق جدول ۲، فراوانی کدهای باز مؤلفه حجاب، طبق جدول ۳، فراوانی کدهای باز مؤلفه عزت نفس، طبق جدول ۴، فراوانی کدهای باز مؤلفه وفای به عهد، طبق جدول ۵ فراوانی کدهای باز مسئولیت‌پذیری، طبق جدول ۶، فراوانی کدهای باز مؤلفه نفی تجمل‌گرایی و طبق

۷، فراوانی کدهای باز مؤلفه صله رحم آورده شده است. در پایان، میزان و درصد و روند کاهشی مؤلفه‌ها در نمودارهای ۱ تا ۴ آورده شده است.

جدول ۱. شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی پژوهش براساس کدگذاری

کدهای انتخابی	کدهای محوری	کدهای باز
بُعد فردی	حجاب	پوشش، حیا، عفاف، عفت، پاکدامنی
	عزت نفس	عزت، احترام به خود و دیگران، حفظ حرمت خود و دیگران
	وفای به عهد	وفا کردن، عمل به تعهد، عمل به قول، وعده
	مسئولیت‌پذیری	وظیفه، تکلیف، رسالت
بُعد اجتماعی	نفی تجمل‌گرایی	تجملات، اسراف، مصرف‌گرایی، جاه‌طلبی، نیازدگی
	صله رحم	دیدار والدین، خویشاوندان، احترام به دیگران، همسایه

جدول ۱ نشان‌دهنده کدهای انتخابی، محوری و باز هستند که در ادامه به شرح آنها پرداخته خواهد شد. دو بعد فردی و اجتماعی مؤلفه‌های فرهنگی به عنوان کد انتخابی، مؤلفه‌های حجاب، عزت نفس، وفای به عهد و مسئولیت‌پذیری به عنوان کدهای محوری بعد فردی و همین‌طور نفی تجمل‌گرایی و صله رحم نیز به عنوان کدهای محوری بعد اجتماعی در نظر گرفته شده است. برای هر کدام از کدهای محوری، کدهای باز آنها از کتب دین و زندگی متوسطه دوم شناسایی و در مقابل آنها آورده شده است. پوشش، حیا، عفاف، عفت و پاکدامنی به‌عنوان کدهای باز مؤلفه حجاب و عزت، احترام به خود و دیگران، و حفظ حرمت خود و دیگران به‌عنوان کدهای باز مؤلفه عزت نفس و وفا کردن، عمل به تعهد، عمل به قول و وعده به‌عنوان کدهای باز مؤلفه وفای به عهد و وظیفه، تکلیف و رسالت به‌عنوان کدهای باز مؤلفه مسئولیت‌پذیری و تجملات، اسراف، مصرف‌گرایی، جاه‌طلبی و نیازدگی به‌عنوان کدهای باز مؤلفه نفی تجمل‌گرایی و دیدار والدین، خویشاوندان، احترام به دیگران و همسایه به‌عنوان کدهای باز مؤلفه صله رحم شناسایی و در جدول آورده شده‌اند.

جدول ۲. مقدار فراوانی توجه به بُعد فردی کد محوری حجاب

کد انتخابی بعد فردی مؤلفه‌های فرهنگی											
کدهای باز	پایه دهم			پایه یازدهم			پایه دوازدهم			فراوانی	فراوانی
	صفحه	میزان	تصویر	صفحه	میزان	تصویر	صفحه	میزان	تصویر		
	۱۳۵	۱	۰	۱۲	۱	۰	۲۱	۱	۰	۱	۱
	۱۴۶	۲	۱	۱۴۲	۱	۰	۸۷	۱	۰	۱	۱
	۱۵۳	۵	۰	-	-	-	۱۴	۲	۰	۲	۲
	۱۵۴	۷	۰	-	-	-	۵۷	۱	۰	۱	۱
	۱۵۵	۳	۰	-	-	-	۸۸	۱	۰	۱	۱
	۱۵۶	۵	۳	-	-	-	۱۱۸	۱	۰	۱	۱
	۱۵۷	۱	۰	-	-	-	۱۳۷	۱	۰	۱	۱
	۱۵۸	۲	۰	-	-	-	-	-	-	-	-
	۱۵۹	۳	۰	۲۰۱	۱	۰	۸۴	۱	۰	۱	۱
	۱۶۱	-	-	-	-	-	۱۳۷	۲	۰	۲	۲
	-	-	-	-	-	-	۶۷	۱	۰	۱	۱
	۱۶۵	۵	۰	۲۲۶	۱	۰	۱۰۲	۱	۰	۱	۱
	۱۶۶	۳	۰	۱۷۸	۱	۰	۳۱	۱	۰	۱	۱
	۱۶۷	۲	۰	۶۲۱	۲	۰	۶۲۱	۲	۰	۲	۲
	۱۵۳	۳	۰	۲۳۰	۳	۰	۸۳۱	۱	۰	۱	۱
	۱۵۴	۲	۰	۳۶۱	۱	۰	-	-	-	-	-
	-	-	-	۳۱۲	۳	۰	-	-	-	-	-
	-	-	-	۳۱۲	۱	۰	-	-	-	-	-
	۱۶۱	۱	۰	۶۱	۱	۰	۳۵۱	۱	۰	۱	۱
	۱۵۵	۲	۰	-	-	-	۳۷	-	-	-	-
	۲۰۲	۱	۰	-	-	-	-	-	-	-	-
	۱۶۱	۱	۰	-	-	-	-	-	-	-	-
	۱۲۰	۱	۰	-	-	-	-	-	-	-	-
	۱۲۰	۱	۰	-	-	-	-	-	-	-	-
	۱۲۰	۱	۰	۳۰۱	۱	۰	۳۷	۱	۰	۱	۱
	-	-	-	۳۱۲	۳	۰	۶۷	۳	۰	۳	۳
	-	-	-	۳۱۲	۲	۰	۳۱	۲	۰	۲	۲
	-	-	-	۲۲۱	۱	۰	۳۵۱	۱	۰	۱	۱
	-	-	-	۶۲۱	۱	۰	-	-	-	-	-
	-	-	-	۳۰۱	۱	۰	-	-	-	-	-
مجموع	۱۵	۴	۵۵	۷۸	۰	۷۸	۲۲	۰	۲۲	۲۲	۲۲

جدول ۲ مقدار فراوانی توجه به بُعد فردی کد محوری حجاب را نشان می‌دهد. بارزترین، بحث‌برانگیزترین و البته مهم‌ترین مؤلفه اسلامی و فرهنگی قرون اخیر، عفت یا پوشش است که به حجاب معروف می‌باشد (Stannard & Islam, 2020). درحقیقت، حجاب، نوعی عزت (Anwar, 2013)، زینت و حیا برای زنان محسوب شده (Rameez, 2019) و این اشخاص نگهبانان ارزش‌های دینی و فرهنگی بوده (Prempeh, 2022) و مظهر هویت فرهنگی و ارتباطی تلقی می‌شوند (Puspitasari & Dolah, 2018). در اهمیت حجاب و پوشش همین‌بس که در زمان تضاد فرهنگ‌ها، اولین حمله به سوی این مؤلفه فرهنگی اتفاق می‌افتد (Akter Rita, 2017). همان‌طوری که در جدول نیز مشخص است، کد باز پوشش ۳۳ بار، حیا ۳ بار، عفاف ۱۵ بار، عفت ۶ بار و پاکدامنی ۱ بار در کتاب درسی پایه دهم متوسطه، کد باز پوشش ۲ بار، حیا ۳ بار، عفاف ۱۲ بار، عفت ۱ بار و پاکدامنی ۹ بار در کتاب درسی پایه یازدهم متوسطه و کد باز پوشش ۸ بار، حیا ۳ بار، عفاف ۵ بار، عفت ۲ بار و پاکدامنی ۴ بار در کتاب درسی پایه دهم متوسطه تکرار شده است. فراوانی داده‌ها نشان‌دهنده این است که پرداختن مؤلفین به این موضوع روند کاهشی داشته و این در حالی است که در دورانی قرار داریم که حجم‌های نرم فضای مجازی دانش‌آموزان را تهدید می‌کنند. هر چند پرداختن به این مقوله پسندیده است، ولی پرداختن بیش‌ازپیش به این مؤلفه و آن هم با روند افزایشی مورد تأکید می‌باشد.

جدول ۳. مقدار فراوانی توجه به بُعد فردی کد محوری عزت نفس

کد انتخابی بعد فردی مؤلفه‌های فرهنگی												
کدهای باز	پایه دهم			پایه یازدهم			پایه دوازدهم			فراوانی	تصویر	فراوانی
	صفحه	میزان	میزان	صفحه	میزان	میزان	صفحه	میزان	میزان			
	میزان	میزان	میزان	میزان	میزان	میزان	میزان	میزان	میزان			
	۲۰	۱	۱	۵۰	۱	۰	۱۸	۱	۱	۱	۱	۱
	۲۹	۱	۰	۸۳	۱	۰	۱۶۱	۱	۱	۱	۱	۱
	-	-	-	۹۵	۱	۰	۱۵۸	۱	۱	۱	۱	۱
	-	-	-	۱۵۰	۱	۰	۱۶۲	۱	۲	۰	۲	۲
	-	-	-	۱۸۶	۱	۰	۱۶۱	۱	۲	۰	۲	۲
	-	-	-	۱۹۵	۱	۰	-	۱	-	-	-	-
	-	-	-	۱۹۶	۱	۰	-	۱	-	-	-	-
	-	-	-	۱۹۷	۸	۱	-	۹	-	-	-	-
	-	-	-	۱۹۸	۱	۰	-	۱	-	-	-	-
	-	-	-	۱۹۹	۳	۰	-	۳	-	-	-	-
عزت	-	-	-	۲۰۰	۵	۱	-	۶	-	-	-	-
	۸۹	۱	۰	۲۱۶	۱	۰	۱۶۱	۱	۱	۰	۱	۱
	۱۰۲	۱	۰	۲۲۸	۱	۰	۱۳۹	۱	۱	۰	۱	۱
حفظ به خود	۱۱۷	۱	۰	۴۱	۱	۰	-	۱	-	-	-	-
	۱۵۱	۱	۰	-	۱	-	-	-	-	-	-	-
احترام به خود	۳۵۱	۱	۰	-	۱	-	-	-	-	-	-	-
	۷۵۸	۱	۰	۳۳۱	۲	۰	۷۳	۲	۰	۰	۱	۱
حفظ حرمت	۳۵	۱	۰	-	۱	-	۱۶۱	-	-	-	۱	۱
حفظ عزت	۲۹	۱	۰	-	۱	-	-	-	-	-	-	-
مجموع	۱۰	۱۰	۰	۲۹	۲۹	۲	-	۳۱	۱۱	۰	۱۱	۱۱

جدول ۳ مقدار فراوانی توجه به بعد فردی کد محوری عزت نفس را نشان می‌دهد. عزت نفس مفهومی است که به ادراک فرد از ارزش شخصی و به تعبیر بهتر، «خود ارزشمندی» اشاره دارد. این ادراک همان ارزشیابی عاطفی نسبت به خود است که به طور معمول، براساس ویژگی‌های مثبت و منفی سنجیده می‌شود. درحقیقت، عزت نفس چگونگی احساس ما درباره خودمان است و می‌توان گفت کلید رفتار فرد است (خراسانی پاریزی و بارخدا، ۱۴۰۲)؛ بنابراین می‌توان گفت، عزت نفس عبارت از یک قضاوت شخصی در مورد با ارزش بودن یا بی‌ارزش بودن، قبولی یا عدم قبولی خود است (عالی‌پور و همکاران، ۱۴۰۲). جدول ۳ نشان‌دهنده این مطلب است که فراوانی مؤلفه‌های عزت نفس در کتاب درسی دین و زندگی پایه دهم ۱۰ مورد، در کتاب درسی دین و زندگی پایه یازدهم ۳۱ مورد و در کتاب درسی دین و زندگی پایه دوازدهم ۱۱ مورد می‌باشد. هر چند در پایه یازدهم پرداختن به این مقوله تا حدودی مناسب است، ولی روند کاهشی آن در پایه دوازدهم نشان از این دارد که این مؤلفه برای مؤلفان کتاب ارزشمند نیست؛ این در حالی است که پایین آمدن عزت نفس در دانش‌آموزان باعث افت تحصیلی، کاهش سلامت روانی و افزایش استرس و اضطراب خواهد شد (خبر، ۱۴۰۲)؛ از طرفی، چون در عصری پرتنش زیست می‌کنیم، لازم است مؤلفان بیش‌ازپیش بر این مؤلفه تأکید داشته باشند.

جدول ۴. مقدار فراوانی توجه به بُعد فردی کد محوری وفای به عهد

کد انتخابی بُعد فردی مؤلفه‌های فرهنگی									
کدهای باز	پایه دهم			پایه یازدهم			پایه دوازدهم		
	صفحه	میزان	تصویر	صفحه	میزان	تصویر	صفحه	میزان	تصویر
وعدہ	۲۷	۱	۰	۲۶	۲	۰	۲۶	۲	۰
	۲۸	۲	۰	۳۱۱	۱	۰	۳۰۱	۱	۰
	۲۹	۱	۰	۶۲۱	۱	۰	-	-	-
	۳۰	۱	۰	۱۱۲	۱	۰	-	-	-
	۳۱	۱	۰	۳۱۱	۱	۰	-	-	-
	۳۲	-	-	۳۵۱	۱	۰	-	-	-
	۳۳	-	-	۲۵	۱	۰	-	-	-
	۳۴	۱	۰	۶۷	۱	۰	۵۱	۲	۰
	۳۵	۲	۰	۳۳۱	۱	۰	۳۵۱	۱	۰
	۳۶	۲	۰	۵۵۱	۱	۰	۵۵۱	۱	۰
	۳۷	۱	۰	۵۵۱	۲	۰	۵۵۱	۲	۰
	۳۸	۱	۰	۷۶۱	۱	۰	۱۴	۲	۰
	۳۹	۱	۰	-	-	-	۸۷	۱	۰
	۴۰	۲	۰	-	-	-	۷۶	۱	۰
۴۱	-	-	-	-	-	۶۶	۲	۰	
مجموع	۶۱	۰	۶۱	۳۱	۰	۳۱	۳۱	۰	۳۱

جدول ۴ مقدار فراوانی توجه به بعد فردی کد محوری وفای به عهد را نشان می‌دهد. وفای به عهد از فضایل مهم اخلاقی و پیمان شکنی از رذایل اخلاقی ناپسند محسوب می‌شود. از دیدگاه قرآن، وفای به عهد و پیمان، از ملاک‌های ارزشی انسان بوده و یکی از اساسی‌ترین شرایط زندگی انسان‌ها محسوب می‌شود؛ به طوری که بدون آن هیچ‌گونه همکاری اجتماعی امکان‌پذیر نخواهد بود؛ زیرا لازمه زندگی اجتماعی، همکاری و اعتماد افراد جامعه به یکدیگر است و زمانی این امور به خوبی تحقق می‌یابد که مردم به وعده‌های خود عمل کنند (محبی مقدم، ۱۳۹۹). همان اندازه که وفای به عهد دارای ارزش فراوانی می‌باشد، نقض عهد و پیمان شکنی نیز اثرات زیان‌باری بر جامعه خواهد داشت؛ چون باعث آسیب به اصل و بنیان جامعه شده و در نهایت، زوال آن جامعه را منجر خواهد شد (میرزاده و شریفی، ۱۳۹۴) و این خود نشان‌دهنده اهمیت امر می‌باشد. هرچند توجه مؤلفان کتاب به این واژه جای تقدیر دارد، ولی این میزان پرداخت به این اصل مهم، جای بسی تأمل دارد. وفای به عهد، شالوده زندگی اجتماعی بوده و بایستی دانش‌آموزان با این مقوله به نحو احسن آشنا شوند؛ این درحالیست که مؤلفه‌های وفا کردن، عمل به تعهد، عمل به قول و وعده در مجموع ۱۶ بار در کتاب درسی دهم، ۱۴ بار در کتاب درسی یازدهم و ۱۴ بار در کتاب درسی دوازدهم مورد اشاره قرار گرفته است که میزان قابل قبولی نیست. همان طوری که در جدول فوق نیز نشان داده شده است، هیچ اشاره‌ای به مؤلفه‌های عمل به تعهد و عمل به قول در کتاب درسی پایه دوازدهم نشده و این نشان از ضعف تدوین کتاب دارد. بدیهی است هر چه میزان این مفاهیم بیشتر باشند، میزان یادگیری آنها آسان‌تر بوده و در نهایت، جامعه سالمی خواهیم داشت. براین اساس لازم است مؤلفان نسبت به این امر اهتمام ویژه‌ای را داشته باشند.

جدول ۵. مقدار فراوانی توجه به بُعد فردی کد محوری مسئولیت پذیری

کد انتخابی بُعد فردی مؤلفه‌های فرهنگی												
کدهای باز	پایه دهم			پایه یازدهم			پایه دهم			پایه دوازدهم		
	متن	آیه	تصویر	متن	آیه	تصویر	متن	آیه	تصویر	متن	آیه	تصویر
وظیفه	صفحه	میزان	میزان	صفحه	میزان	میزان	صفحه	میزان	میزان	صفحه	میزان	میزان
	۱۰۹	۱	۰	۳۰	۱	۰	۱	۱	۰	۱۴۹	۱	۰
	۱۳۸	۳	۰	۱۳۵	۲	۰	۲	۱	۰	۱۵۲	۲	۰
	۱۵۳	۲	۰	۱۴۳	۲	۰	۱	۱	۰	۳۷	۱	۰
	۱۵۴	۱	۰	۱۵۵	۱	۰	۱	۱	۰	۱۳۷	۱	۰
	۱۰۹	۱	۰	۱۶۳	۱	۰	۲	۲	۰	-	-	-
	۱۱۱	۱	۰	۱۷۲	۱	۰	۱	۱	۰	-	-	-
	۱۳۷	۱	۰	۱۷۳	۱	۰	۱	۱	۰	-	-	-
	-	-	-	۱۸۲	-	-	۱	۱	۰	-	-	-
	-	-	-	۱۸۸	-	-	۱	۱	۰	-	-	-
	-	-	-	۱۸۹	-	-	۱	۱	۰	-	-	-
	-	-	-	۱۹۱	-	-	۱	۱	۰	-	-	-
	۱۵	۱	۰	۱۵۵	۱	۰	۲	۲	۰	۱۴۵	۲	۰
	-	-	-	۱۷۵	-	-	۱	۱	۰	-	-	-
	۲۹	۱	۰	۲۲	۱	۰	۱	۱	۰	۱۶۰	۱	۰
	-	-	-	۴۴	-	-	۱	۱	۰	۱۶۴	۱	۰
	-	-	-	۴۵	-	-	۱	۱	۰	۱۲۴	۲	۰
	-	-	-	۸۲	-	-	۱	۱	۰	۹	۱	۰
	-	-	-	۹۰	-	-	۱	۱	۰	۱۲۸	۱	۰
	-	-	-	۹۷	-	-	۱	۱	۰	۱۴۰	۲	۰
	-	-	-	۱۱۱	-	-	۱	۱	۰	-	-	-
مجموع	۱۲	۱۲	۰	-	۱۲	۲۳	۲۳	-	۱۳	۱۳	۰	۱۳

جدول ۵ مقدار فراوانی توجه به بُعد فردی کد محوری مسئولیت‌پذیری را نشان می‌دهد. دانش‌آموزان به‌عنوان آینده‌سازان جامعه، افرادی با ویژگی‌های منحصر به فرد هستند که قسمت عمده شخصیت آنان در رابطه با مسئولیت‌پذیری و اجتماعی شدن در همین دوران تحصیل، در مدارس و کلاس‌ها شکل می‌گیرد (اکرمی ابرقویی، ۱۴۰۲) و این از وظایف اصلی آموزش و پرورش است که مسئولیت‌پذیری و اجتماعی شدن را به دانش‌آموزان یاد بدهد (شفیعی و همکاران، ۱۴۰۰). مسئولیت یکی از ویژگی‌های شخصیتی است که معمولاً به صورت یک نگرش در ساختار روانی و رفتاری فرد شکل می‌گیرد و یک متغیر عمده و اساسی در رفتار اجتماعی محسوب می‌شود (نبی‌پور، ۱۴۰۲) اهمیت مسئولیت‌پذیری برای دانش‌آموزان به حدی است که وقتی این مقوله را یاد نگیرند مشکلات عدیده‌ای برای آنها پیش خواهد آمد که نبود مشارکت و یا ضعف در مشارکت در فعالیت‌های کلاسی، جذاب نبودن و عدم توجه به معلم از مهم‌ترین آنها می‌باشد (رئیزی خیرآبادی و همکاران، ۱۴۰۱) و در مقابل یادگیری مسئولیت‌پذیری نیز علاوه بر کاهش معضلات اشاره شده، باعث کاهش بحران هویت‌یابی در دانش‌آموزان نیز خواهد شد. جدول شماره ۵ نشان می‌دهد توجه به این مقوله صرفاً در پایه یازدهم به اندازه قابل قبول رعایت شده، ولی در پایه‌های دهم و دوازدهم نیاز به تقویت می‌باشد. از طرفی، این مقوله در کتاب درسی دهم متوسطه ۱۲ بار، در کتاب درسی یازدهم ۲۳ بار و در کتاب درسی دوازدهم ۱۳ بار تکرار شده است و این نشان‌دهنده عدم تعادل و عدم برقراری ارتباط بین کتب درسی بوده و از طرفی، نشان از روند نزولی و کاهشی آن در کتاب دوازدهم می‌باشد؛ در حالی که پایه دوازدهم به دلیل اینکه آخرین مقطع تحصیلی دوره مدرسه بوده و دانش‌آموزان بعد از آن وارد عرصه و محیط دانشگاهی می‌شوند از این نظر، از اهمیت خاصی برخوردار است و به همین دلیل، تقویت این مقوله در این پایه تحصیلی مورد انتظار است.

جدول ۶. مقدار فراوانی توجه به بعد اجتماعی کد محوری نفی تجمل‌گرایی

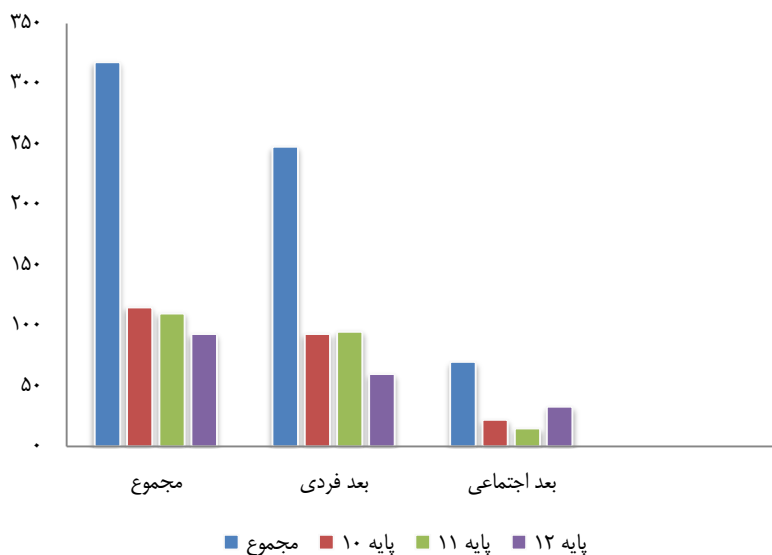
کدهای باز	کد انتخابی بعد اجتماعی مؤلفه‌های فرهنگی								
	پایه دهم			پایه یازدهم			پایه دوازدهم		
	صفحه	حداثت، آیه	تصویر	صفحه	حداثت، آیه	تصویر	صفحه	حداثت، آیه	تصویر
۱۱۱	۱	۱	۰	۳۷۱	۱	۱	۱۱۱	۱	۰
-	-	-	-	-	-	-	۷۱۱	۱	۰
-	-	-	-	-	-	-	۳۳۱	۱	۰
-	-	-	-	-	-	-	۶۰۱	۱	۰
-	-	-	۶۱۱	۱	۰	۱	۶۷	۱	۰
-	-	-	۳۳۱	۱	۰	۱	-	-	-
۳۳	۳	۰	-	۳	-	-	۶۱۱	۱	۰
۵۳	۱	۰	-	۱	-	-	۸۱۱	۲	۰
۷۵	۱	۰	-	۱	-	-	۵۰۱	۳	۰
-	-	-	-	-	-	-	۳۵۱	۱	۰
-	-	-	-	-	-	-	۶۱	۱	۰
۶	۱	۰	-	۱	-	-	۳۰۱	۱	۰
-	-	-	-	-	-	-	۶۶۱	۱	۰
-	-	-	-	-	-	-	۶۷۱	۱	۰
۷	۲	۰	-	۲	-	-	۱۱۷	۱	۰
۱۱	۱	۰	-	۱	-	-	-	-	-
۱۷	۱	۰	-	۱	-	-	-	-	-
۶۴	۱	۰	-	۱	-	-	-	-	-
مجموع	۱۳	۰	-	۱۳	۰	-	۱۹	۰	۱۹

جدول شماره ۶ مقدار فراوانی توجه به بُعد اجتماعی کد محوری نفی تجمل‌گرایی را نشان می‌دهد. بی‌شک تجمل‌گرایی و رفاه‌زدگی و گرانش افراطی به ظواهر دنیوی مهم‌ترین و نخستین آسیبی است که فرهنگ و جامعه اسلامی را تهدید می‌کند و غفلت از آراستگی‌های درونی و معنوی را به دنبال دارد؛ به‌گونه‌ای که با تغییر الگوی مصرف، ناخواسته هزینه‌هایی را بر مردم و کشور تحمیل می‌کند (محمدزاده، ۱۳۹۶). واقعیت این است که تجمل‌گرایی به معنای گرانش به تجملات، یکی از پدیده‌های نابهنجار اجتماعی و یک بیماری روان‌شناختی است. هر چند که نمی‌توان آن را یک رذیلت اخلاقی دانست، ولی باید اذعان کرد که آثار آن از یک رذیلت اخلاقی در روحیه فرد و جامعه، کمتر نیست (عصاره و همکاران، ۱۳۹۰). جدول ۶ نشان‌دهنده این مطلب است که این مؤلفه در کتاب درسی پایه دهم ۱۳ و در کتاب درسی یازدهم ۳ و در کتاب درسی دوازدهم ۱۹ بار تکرار شده است. هر چند در پایه دوازدهم این مقوله ۱۹ بار تکرار شده و در حد قابل قبول است، ولی عدم تعادل در این مقوله نیز مشهود بوده و نیازمند برقراری تعادل در همه پایه‌ها می‌باشد. البته برخی از کدهای باز این مؤلفه نیز در برخی از کتب مورد استفاده قرار نگرفته و نیاز به بازبینی دارد؛ برای مثال، مؤلفه باز اسراف که از مهم‌ترین مؤلفه‌های دینی و فرهنگی محسوب شده و عامل بسیاری از نابهنجاری‌ها نیز هست، در کتاب درسی پایه دهم اشاره‌ای به آن نشده است. در حالی که پایه دهم اولین پایه ورود به دوران متوسطه دوم بوده و به لحاظ فردی و اجتماعی تأثیر فراوانی دارد؛ از طرفی، مؤلفه‌های دیگر نیز در برخی از کتب فقط یک بار مورد اشاره مؤلفان قرار گرفته و نیازمند تقویت بیشتر است.

جدول ۷. مقدار فراوانی توجه به بعد اجتماعی کد محوری صله رحم

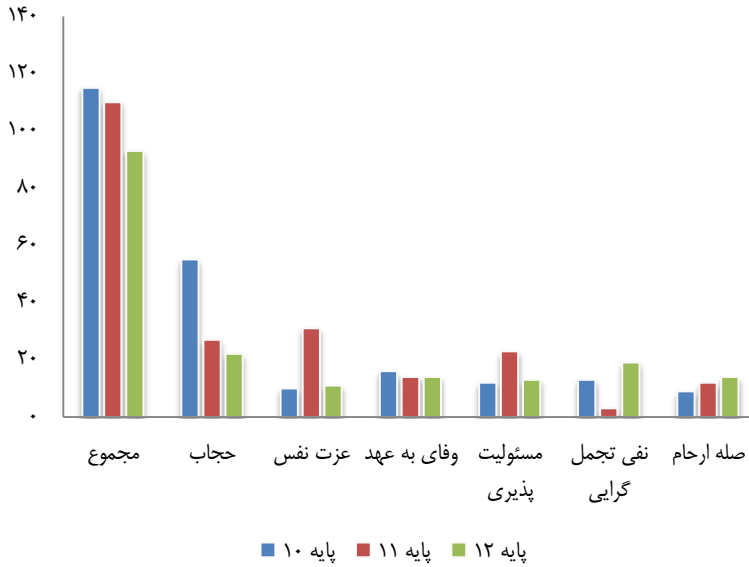
کد انتخابی بعد اجتماعی مؤلفه‌های فرهنگی											
کدهای باز	پایه دهم			پایه یازدهم			پایه دوازدهم			فراوانی	فراوانی
	میان	تصویر	صفحه	میان	تصویر	صفحه	میان	تصویر	صفحه		
۴۵	۲	۰	۲	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱۶۰	۱
۶۶	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	-	-
۸۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۳۴	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۷۶	۱
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۶۷	۱
۶۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱۱۶	۱
۸۸	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱۶۰	۱
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۳۱	۱
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۳۳	۱
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۵۲	۱
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۶۷	۲
۱۰۲	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱۲۶	۱
۵۳۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱۳۱	۱
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۱۶	۱
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۳۱	۱
۶	۶	۰	۶	۱۲	۰	۱۲	-	۹	۰	-	۱۴

جدول ۷، مقدار فراوانی توجه به بعد اجتماعی کد محوری صله رحم را نشان می‌دهد. یکی از عناصر مهم و کلیدی سبک زندگی سالم، ارتباط سالم و مؤثر با خویشاوندان است که از آن به «صله رحم» تعبیر شده است. صله رحم سنت حسنه‌ای است که در منابع مختلف به‌وفور و با تعبیر گوناگون بر رعایت آن تأکید و تصریح شده، ولی متأسفانه در جوامع امروزی مورد غفلت قرار گرفته است. صله رحم به ویژه نسبت به والدین با ارائه ضوابطی بر روابط خویشاوندی از قبیل محبت، بخشش و یاری‌رسانی باعث استحکام روابط خویشاوندی شده، در نتیجه موجب تقویت ارکان جامعه و فقرزدایی می‌گردد و عدم توجه به آن، واژگونی ارزش‌ها را در جامعه به‌دنبال دارد (فولادی و حکیم‌زاده، ۱۴۰۱). حفظ هویت افراد، پیشگیری از جرایم اجتماعی و فقر اقتصادی، و همین‌طور رفع و دفع کینه‌توزی و اختلافات اجتماعی از آثار مهم صله ارحام بوده و رعایت حقوق ارحام به‌طور عمده به همدلی، مهربانی، و وحدت افراد خاندان می‌انجامد که مورد عنایت پروردگار و آثار و برکات معنوی است و نقص آن‌ها منشأ خسارات مادی و عقوبت‌های اخروی خواهد شد (میرحسینی، ۱۴۰۱). در عصر حاضر، با گسترش خانواده هسته‌ای و ایجاد شهرنشینی به‌طور وسیع و دور شدن فاصله‌ها، روابط خویشاوندی نیز تحت تأثیر این شرایط نسبت به گذشته کمرنگ‌تر شده و این در حالی است که اسلام تحکیم پیوندهای خویشاوندی و استحکام روابط خانوادگی را مورد تأکید و توجه قرار داده و صله رحم و رسیدگی به بستگان را به عنوان یک ارزش الهی واجب کرده است (جمالی، ۱۳۹۴). جدول ۷ نشان می‌دهد این مؤلفه در پایه دهم ۹ بار و در پایه یازدهم ۱۲ بار و در پایه دوازدهم ۱۴ بار مورد تأکید قرار گرفته است. عدم تعادل در این مؤلفه نیز مشهود بوده، ولی روند صعودی آن مورد قبول می‌باشد. هر چند پرداختن به این مقوله پسندیده است، ولی پرداختن بیش‌ازپیش به این مؤلفه و آن هم با روند افزایشی مورد تأکید می‌باشد.

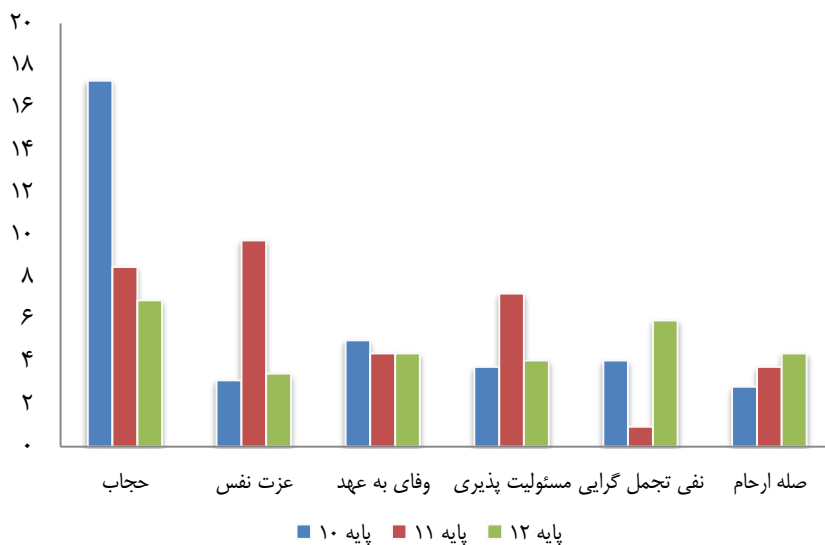
شکل ۱. میزان مؤلفه‌ها در پایه‌های تحصیلی به تفکیک بعد فردی و اجتماعی

شکل ۱ مجموع فراوانی مؤلفه‌های فرهنگی به تفکیک بعد فردی و اجتماعی و پایه‌های تحصیلی را نشان می‌دهد. همان طوری که در جدول نیز نشان داده شده، به مؤلفه‌های فرهنگی در مجموع ۳۱۸ بار در کتب دین و زندگی متوسطه دوم اشاره شده است که از این مقدار ۲۴۸ بار به بعد فردی و ۷۰ بار نیز به بعد اجتماعی اشاره شده است. هر چند پرداختن به بعد فردی از اهم موضوعات است، ولی بعد اجتماعی مهم‌تر از بعد فردی می‌باشد. عدم تعادل در اینجا نیز مشهود بوده و تقویت بعد اجتماعی در این کتب مورد تأکید می‌باشد.

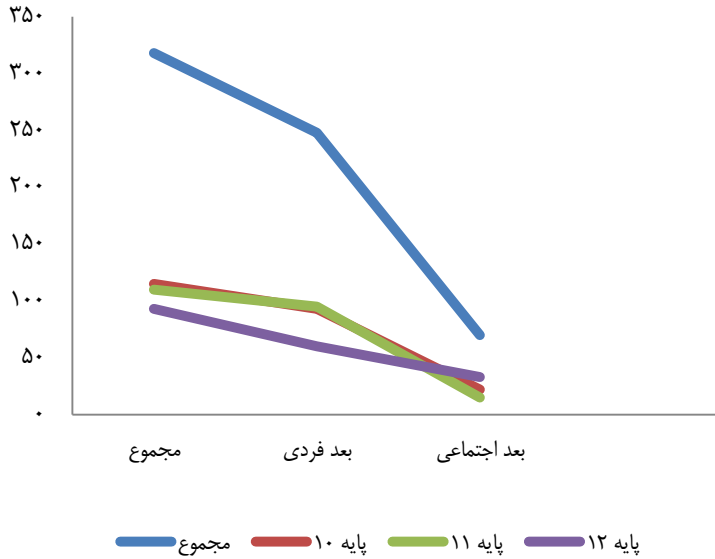
شکل ۲. میزان مؤلفه‌های فرهنگی به تفکیک پایه‌های تحصیلی براساس تعداد آنها

شکل ۲ نشان‌دهنده میزان مؤلفه‌های فرهنگی به تفکیک پایه‌های تحصیلی می‌باشد. در این نمودار نیز عدم تعادل بین مؤلفه‌ها به وضوح به چشم می‌خورد. در این میان، میزان در مقوله حجاب حداکثر و در مقوله نفی تجمل‌گرایی به حداقل خود رسیده است. هر چند مسئله حجاب و حجاب‌شناسی و پرداختن به این موضوعات با توجه به عصری که در آن قرار داریم بسیار زیبنده و از اهم موضوعات است، ولی سایر مؤلفه‌ها نیز در جای خود از اهمیت فراوانی برخوردار هستند. به همین دلیل، برقراری تعادل بین مؤلفه‌ها در هر کدام از کتب درسی پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم مورد تأکید بوده و نیز روند صعودی آن نیز توصیه می‌گردد.

شکل ۳. میزان مؤلفه‌های فرهنگی به تفکیک پایه تحصیلی و براساس درصد

شکل ۳ نشان‌دهنده میزان مؤلفه‌های فرهنگی به تفکیک پایه‌های تحصیلی و براساس درصد آنها می‌باشد. حجاب در پایه تحصیلی دهم بیشترین مقدار (۱۷/۲۹ درصد) و نفی تجمل‌گرایی در پایه تحصیلی یازدهم به کمترین حد (۹۴ درصد) رسیده است.

شکل ۴. روند کاهشی مؤلفه‌های فرهنگی

شکل ۴ میزان شیب تند نزولی مؤلفه‌های فرهنگی را نشان می‌دهد. این میزان شیب تند نزولی نشان از ضعف در برقراری تعادل و همچنین نشان از عدم اهتمام جدی به مسائل فرهنگی می‌باشد. بر همین اساس، حفظ تعادل و نیز روند صعودی در رابطه با این مؤلفه‌ها مورد تأکید می‌باشد.

نتیجه‌گیری

پرداختن به مؤلفه‌های فرهنگی در آموزش و پرورش جایگاه ویژه‌ای دارد؛ زیرا مدرسه مکانی است که شخصیت فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان در آنجا شکل می‌گیرد. مؤلفه‌های فرهنگی نیز از مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در شکل‌گیری شخصیت و هویت دانش‌آموزان می‌باشد؛ بنابراین هر اندازه دانش‌آموزان با این مفاهیم بیشتر آشنا شوند در ابتدا خود و سپس برای جامعه تأثیرات فراوانی را خواهد گذاشت. نحوه ارتباط‌گیری و نیز زندگی کردن بستگی به این مؤلفه‌ها

دارد. در این پژوهش، میزان و فراوانی مؤلفه‌های فرهنگی در کتب درسی دین و زندگی پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم دوره دوم متوسطه بررسی شد. در ابتدا مؤلفه‌های فرهنگی شناسایی و برای هر کدام از آنها کدهای باز مرتبط با آن مفاهیم شناسایی شدند؛ سپس میزان کدهای باز با هم بررسی و تطبیق داده شد و در نهایت، یافته‌های پژوهش نشان داد که اولاً میزان مؤلفه‌ها در کتب درسی با هم تعادل ندارند و عدم تعادل در آنها صدق می‌کند؛ دوماً، میزان پوشش مؤلفه‌های فرهنگی در پایه‌های مختلف به صورت نزولی و کاهشی است؛ این در حالی است که یادگیری مؤثر و پایدار زمانی تحقق می‌یابد که مؤلفه‌های آموزشی با روند افزایشی و متناسب با پیشرفت تحصیلی ارائه شوند و از طرفی، برقراری تعادل نیز در روند یادگیری بسیار مؤثر است. به‌طور کلی، این میزان فراوانی پاسخگوی آموزش‌های لازم در این زمینه نیست آن هم برای اشخاصی که مهم‌ترین دوران تحصیلی خود را سپری می‌کنند و بعد از این دوران، وارد عرصه و محیط دانشگاه و اجتماع خواهند شد. بر این اساس توصیه می‌شود مؤلفان بیش‌ازپیش به این مؤلفه‌ها اهتمام و در تدوین دروس دقت نظر کافی داشته و پیشنهادهای راهبردی ذیل را مد نظر قرار دهند:

۱. تشکیل کمیته‌های علمی تر و تخصصی تر با هدف بازاندیشی، بازآفرینی و بازسازی و تألیف بهتر کتاب‌های درسی دین و زندگی؛
۲. بهره‌گیری از متخصصان برنامه‌ریزی درسی، فناوری آموزشی، متخصصان فلسفه تعلیم و تربیت، کارشناسان دینی و مذهبی آشنا با رویکردهای آموزشی، روان‌شناسان و متخصصان در امر یادگیری و رشد به منظور انتخاب، تنظیم و سازماندهی محتوای جدید؛
۳. کسب نظرات دبیران در زمینه برنامه‌های درسی، سرفصل‌ها و تعدیل آنها با نظرات متخصصان برنامه‌های درسی؛
۴. آموزش غیرمستقیم اعمال و احکام دینی به روش داستان‌سرایی و قصه‌پردازی در کتاب درسی دین و زندگی.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی اصول و موازن اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

ابطحی، معصومه‌السادات، پروانه فتحعلی‌بیگی و سمیه سلمانی‌کله (۱۴۰۲)، «بررسی مؤلفه‌های فرهنگی تأثیرگذار بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان»، *مجله علمی رویکردهای پژوهشی در علوم اجتماعی*، دوره ۹، شماره ۳۳، ص ۱۷.

اکرمی ابرقویی، مریم (۱۴۰۲)، «چگونه توانستیم مشکل عدم مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان را حل کنیم»، *پنجمین همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم*، تهران، ص ۱.

بازدار قمچی‌قیه، مرتضی، کوروش فتاحی و اجارگاه، محبوبه عارفی و مقصود فراستخواه (۱۳۹۷)، «تبیین مفهوم برنامه درسی سایه در نظام آموزشی ایران»، *مجله علمی پژوهشی پژوهشنامه برنامه درسی*، دوره ۸، شماره ۲.

بازدار قمچی‌قیه، مرتضی و آرمین ایزدی ثمرین (۱۳۹۹)، «تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از منظر ترویج هویت ایرانی و اسلامی»، *پنجمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی ایران*، تهران.

بازدار قمچی‌قیه، مرتضی، آرمین ایزدی ثمرین و حسین سلیمانی (۱۳۹۹)، «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، *پنجمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی ایران*، تهران.

بازدار قمچی قیه، مرتضی و کورش فتحی واجارگاه (۱۳۹۹)، «تأملی بر انواع رویکردها نسبت به قومیت در ایران و اثرات اجرای آن در نظام آموزشی»، مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، دوره ۱۳، شماره ۱، ص ۵۰.

پناهی، محمدحسین (۱۳۹۴)، «توسعه فرهنگی ضرورت توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره ۶، شماره ۲۲.

جمالی، طیبیه (۱۳۹۴)، «صله رحم و نقش آن در کارآمدی و بهداشت روانی خانواده»، دومین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، تهران، ص ۱.

خبر، زهرا (۱۴۰۲)، «بررسی تأثیرات و پیامدهای فقدان عزت‌نفس بر زندگی انسان و راهکارهای افزایش آن»، پنجمین همایش ملی پژوهش‌های حرفه‌ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم، تهران، ص ۱.

خراسانی پاریزی، ابراهیم و ایمان بارخدا (۱۴۰۲)، «نقش عزت‌نفس در مدیریت اسلامی و مکتب شهید سلیمانی»، ماهنامه آفاق علوم انسانی، دوره ۷، شماره ۸۱، ص ۱۱۱.

رئیزی خیرآبادی، غلامرضا، فریبا کریمی و نرگس سعیدیان (۱۴۰۱)، «آسیب‌شناسی مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان مدارس دوره ابتدایی»، فصلنامه علمی پژوهشنامه تربیتی، دوره ۱۸، شماره ۷۳، ص ۷۵.

سید کلان، سید محمد، مرتضی بازدار قمچی قیه ایوب ابراهیمی و لیلا عیاری (۱۳۹۶)، «بازسرای روایات و تجارب دانشجومعلمان به منظور شناسایی عوامل مؤثر در تکوین هویت حرفه‌ای آنان»، دوفصلنامه پژوهش در تربیت معلم، دوره ۱، شماره ۳، ص ۴۷.

سید کلان، سیدمحمد، مرتضی بازدار قمچی قیه، زهرا وقار، منصور علیزاده و داریوش جهانی (۱۳۹۸)، «فهم مضامین فلسفی داستان‌ها و حکایت‌های کتب فارسی دوره ابتدایی»، دوفصلنامه علمی تفکر و کودک، دوره ۱۰، شماره ۱، ص ۱۹۶.

شجاعی، مسلم و ابوطالب عوض‌زاده (۱۴۰۱)، «چالش‌های تربیت دینی با رویکرد دین‌گرایی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه»، پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، دوره ۲، شماره ۲، ص ۵۴.

شفیعی، صابر، علیدادی، فرامرز و صغری‌زاده، صغری (۱۴۰۰)، «بررسی مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان»، فصلنامه مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری، دوره ۳، شماره ۶، ص ۶۸.

عابدی، فاطمه، مرتضی منادی، ملوک خادمی و علیرضا کیامنش (۱۳۹۶)، «تحلیل محتوای کتاب دین و زندگی دوره متوسطه با تأکید بر شاخص‌های تربیتی در برنامه درسی ملی»، فصلنامه پژوهش‌های کیفی در برنامه درسی، دوره ۲، شماره ۷.

عالی‌پور، الهام، سمیه محمدی، سعیده رشیدی کیاسرابی و جمیله زویادوی (۱۴۰۲)، «بررسی تأثیر عزت‌نفس بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر نوجوان»، فصلنامه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش‌وپرورش، دوره ۱، شماره ۱۱، ص ۵۵.

عصاره، علیرضا، محسن حسینی بیدخت و ندا محمدی (۱۳۹۰)، «نیازسنجی فرهنگی اجتماعی دانشجویان دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی»، مطالعه توسعه اجتماعی ایران، دوره ۴، شماره ۳، ص ۲۳.

- علوی پور، مریم، فاطمه علوی پور، جواد عبدالخانی و حیدر احمدی (۱۴۰۲)، «تحلیل کتاب‌های درسی در تناسب با نیازهای دانش‌آموزان»، دومین همایش بین‌المللی علوم تربیتی، مشاوره، روانشناسی و علوم اجتماعی، تهران، ص ۱.
- عمانی، مهدی، جمال بیگی و بابک پورقهرمانی (۱۴۰۱)، «فناوری هارپ در سنجه هویت فرهنگی ملی»، فصلنامه علمی حقوق و مطالعات نوین، دوره ۳، شماره ۳، ص ۲۰.
- فاطمی‌نیا، محمدعلی و مهدی نورالهی (۱۴۰۱)، «تحلیل محتوای کتاب درسی متوسطه اول از منظر منافع ملی»، نشریه مطالعات راهبردی، دوره ۲۵، شماره ۲.
- فولادی، حفیظ‌الله و زهرا حکیم‌زاده (۱۴۰۱)، «بررسی نقش صلح‌رحم در حفظ پیوندهای اجتماعی و آسیب‌های ناشی از قطع آن از دیدگاه نهج‌البلاغه با رویکرد مقایسه‌ای با جوامع امروزی»، فصلنامه بنیاد بین‌المللی نهج‌البلاغه، دوره ۲۱، شماره ۲، شماره پیاپی ۷۳، ص ۵۲.
- گراوند، مجتبی و فرهاد پروانه (۱۳۹۷)، «توسعه فرهنگی و بررسی ویژگی‌ها، ابعاد و اهداف آن از دیدگاه امام خمینی (س)»، پژوهشنامه متین، دوره ۲۰، شماره ۷۸، ص ۱۲۷.
- گل‌محمدنیا، سودابه (۱۴۰۲)، «تحلیل محتوای دین و زندگی پایه سوم متوسطه دوم»، سومین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت، هرمزگان
- محبی‌مقدم، فاطمه (۱۳۹۹)، «ضرورت و آثار وفای به عهد در جامعه از دیدگاه اسلام»، پنجمین کنفرانس ملی نقش مدیریت در چشم‌انداز ۱۴۰۴، تهران، ص ۲۳.
- محمدزاده، علی (۱۳۹۶)، «بررسی آسیب‌های فرهنگی و روانشناختی اساسی در بین دانشجویان دختر و پسر»، نشریه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، دوره ۷، شماره ۱، ص ۱۱.
- محمودی سردره، فاطمه، نادر شهاخت، عباداله احمدی و مسلم صالحی (۱۴۰۰)، «شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ سازمانی مدارس اثربخش دوره متوسطه»، فصلنامه مطالعات مدیریت و توسعه پایدار، دوره ۱، شماره ۲.
- مونسان، لیلا، محسن پرویز، آزاده سیاری‌فرد، مهدی کاموس، فرشاد نوری‌زاده و لاله قدیریان (۱۳۹۶)، «مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی جامعه»، مجله علمی علوم اسلامی انسانی، دوره ۳، شماره ۱۲، ص ۵۳.
- میرحسینی، سیداحمد (۱۴۰۱)، «صله ارحام و آثار با محوریت وحدت و الفت؛ سرمایه اجتماعی»، فصلنامه مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۹، شماره ۴، ص ۲۵.
- میرزاده، نرگس و محمد شریفی (۱۳۹۴)، «وفای به عهد و پیمان در قرآن کریم»، دومین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، تهران، ص ۵۵.
- نبی‌پور، سیده‌زهرا (۱۴۰۲)، «بررسی تأثیر خانواده و والدین بر جامعه‌پذیری و مسئولیت‌پذیری فرزندان»، مطالعات علوم اجتماعی، دوره ۹، شماره ۱، ص ۱۴۹.
- نظری، جواد و مرضیه مختاری (۱۳۸۸)، «نقش مقوله‌ها و واحدها در تحلیل محتوا»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۱۴، ص ۹۲.

نیک‌پناه، منصور (۱۴۰۱)، «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول براساس میزان توجه بر مؤلفه‌های اخلاقی»، نشریه علمی پژوهشنامه ادبیات تعلیمی، دوره ۱۴، شماره ۵۴، ص ۳۳.

وفایی، رضا و مهدی سبحانی‌نژاد (۱۳۹۴)، «مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی»، دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی، دوره ۳، شماره ۵.

Akter Rita, Afroza (2017), "Assertion of Wearing Hijab in the Community: An Analysis", *American Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences*, Vol. 29, No 1.

Anwar, Seyyed Masroor (2013), *Glory of Muslim women Hijab*, First Edition, Publisher: Lambert Academic publisher.

Causadias, Jose (2020), "What is culture? Systems of people, places, and practices", *Applide developmental science*, Vol. 24, Issue 2.

Colbert, Paul (2010), "Developing A Culturally Responsive Classroom Collaborative of Faculty, Students, and Institution", *Contemporary Issues in Education Research*, Vol. 3, No. 9.

Ekasiwi, Alvia Nurrahma; Bram, Barli (2022), "Senior High School English Textbooks and Religious Aspects", *Journal of English Teaching*, Vol. 8, No 3.

Encik, Siti Adilah; Lalu, Nurtaat; Kurniawan, Apgrianto; Henny, Soepriyanti (2023), "An Analysis of Textbook "English in Mind: Student's Book Starter" for the 7th Year Students of Junior High School Based on Merdeka Curriculum", *Journal Ilmiah Profesi Pendidikan*, Vol. 8, No. 2.

Eon, Sung Na; Hye, Won Lee (2019), "The Analysis of Writing Tasks in High School English Textbooks: A Process-Genre Based Approach", *English Teaching*, Vol. 74, No. 4.

Espin- Leon, A. M., Morenilla, A. J., Pertegal-Felices, M. L., Azorin 41.Lopez, Jorge (2020), "Cultural Identity Distance Computation through Artificial Intelligence as an Analysis Tool of the Amazon Indigenous People. A Case Study in the Waorani Community", *MDPI, Sustainability*, pp. 1 – 16.

Geertz, Clifford (1973), *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, Publishers: New York.

Handoyo, Puji Widodo (2007), "Textbook analysis on college academic writing", *Teflin Journal*, Vol. 18, No. 2.

Hofstede, Geert (2011), "Dimensional zing Cultures: The Hofstede Model in Context", *Theoretical and Methodological Issues*, Vol. 2, No. 1.

Lebron, Antonio (2013), "What is Culture", *Sociology, Political Science, Psychology*, Vol. 2, No. 1.

Leslie, White (2020), "Culture", *Lifestyles & Social Issues*, Volume 2, No.1.

Louis, Hecht (2021), *The Culture: Characteristics and its Elements*, Department of Jewish Studies, Vol. 10, Issue 3.

Marana, Aaidier (2010), "Culture and Development", *Evolution and Prospects*, Vol. 2, No 1.

Merz, Jarreth (2021), "From Culture to People: Thinking Anthropologically with Jesus and Paul", *Philosophy*, Vol. 5, No. 1.

Patterson, Orlando (2014), "*Making sense of culture*", *Annu. Rev. Social*, Vol. 1, Issue 1.

Prempeh, Charles (2022), "Hijab Is My Identity: Beyond the Politics of the Veil: The Appropriations of the Veil in an Inner-City Muslim Area of Accra (Ghana) since the 1980s", *Journal of Africana Religions*, Vol. 10, No. 1.

Puspitasari, Citra; Dolah, Jasni (2018), "The Analysis of Integration between Hijab Concept and Fashion in Indonesia", *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, Vol. 207.

Rameez, Ahmad (2019), "Hijab in Islam: Liberation or Oppression from Islamic and Western Perspective", *Department of Sociology, Aligarh Muslim University*, Vol. 13, Issue 1.

Rias, Wita Suryani (2018), "An English book analysis", *English language teaching and research*, Vol. 2, No. 1.

Rizky, Romdania (2021), "A Cultural content analysis of English text book for high school", *Tarbiah and teacher training*, Volume 1, Number 1.

Shilts, randy (2007), *the Band Played On: Politics, People, and the AIDS Epidemic*, 20th-Anniversary Edition, Publishers: New York.

Stannard, Casey; Islam, Saiful (2020), "Meanings of Hijab from the Wearers' Perspective", *Conference: Pivoting for the Pandemic*.

Stenishcheva, Alisa (2021), "The relationship between the formation of the cultural identity of students and the level of education", *Peoples' Friendship University of Russia, SHS Web of Conferences*, pp. 1-5.

Sugirin, Siti Sudartini; Suciati, Lusi Nurhayati (2020), "a study on cultural integration in the english textbooks for schools", *Faculty of languages and arts*, Vol. 1, No. 1.

Tharp, Bruce, (2020), "Defining "Culture" and "Organizational Culture": From Anthropology to the Office", *Haworth*, Vol. 1, Issue 1.

Tiruvalla, Kerala (2020), "Insightful concepts on culture and society", *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, Volume 7, Issue 8.

Trung, Nguyen Sy, Van, Vu Hong (2020), "Vietnamese Cultural Identity in the Process of International Integration", *Journal of Advances in Education and Philosophy, Scholars Middle East Publishers*, Dubai, United Arab Emirates, pp. 220-225.

Valenzuela, Austin (2023), *Elements of Culture*, Department Social Science Courses, Publishers: Harvard University, USA.

Weber, Gunilla, Martensen, Malte (2021), "Transforming Organizational Culture amidst a Diverse Workforce: A Qualitative Study in the Service Industry", *IUBH Discussion Papers - Human Resources*, pp 1-21

Westrum, Ron (2004), *A typology of organizational cultures*, Department of Sociology, Publishers: Eastern Michigan University.

Yafang, Tsai (2011), "Relationship between Organizational Culture, Leadership Behavior and Job Satisfaction", *BMC Health Services Research*, Vol. 1, No. 3.